

АНТИЦИПАЦІЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ПСИХОЛОГІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ДИТИНИ У СПІЛКУВАННІ З ОТОЧЕННЯМ

У статті представлено теоретичний аналіз взаємозв'язків інтегративного поняття «антиципація» з комунікативно-мовленнєвим розвитком дитини дошкільного віку. Антиципація розглядається як підґрунтя для оцінки успішності дитини в організації комунікативної діяльності з оточенням. Вимоги до особистісної активності в умовах зміни соціальної ситуації розвитку при переході від дошкільної до початкової освіти, поява нових ситуацій спілкування з дітьми, що мають специфічні освітні потреби в інклюзивних групах, збільшення полікультурних зв'язків дитини з оточенням потребують більш активного врахування творчих проявів взаємодії дитини з оточенням, якими виступають форми передбачення майбутнього результату взаємодії. Завдяки статусу та важливості спілкування дитини з оточенням феномен антиципації набуває системотворчих функцій в особистісному розвитку дитини, виступає системоутворювальним чинником особистісного зростання.

Ключові слова: антиципація, передбачення, прогнозування, особистість дитини дошкільного віку, спілкування.

Постановка проблеми. У статті представлено теоретичний аналіз взаємозв'язків інтегративного поняття «антиципація» з комунікативно-мовленнєвим розвитком дитини дошкільного віку. Антиципація розглядається як підґрунтя для оцінки успішності дитини в організації комунікативної діяльності з оточенням. Вимоги до особистісної активності в умовах зміни соціальної ситуації розвитку при переході від дошкільної до початкової освіти, поява нових ситуацій спілкування з дітьми, що мають специфічні освітні потреби в інклюзивних групах, збільшення полікультурних зв'язків дитини з оточенням потребують більш активного врахування творчих проявів взаємодії дитини з оточенням, якими виступають форми передбачення майбутнього результату взаємодії. Завдяки статусу та важливості спілкування дитини з оточенням феномен антиципації набуває системотворчих функцій в особистісному розвитку дитини, виступає системоутворювальним чинником особистісного зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості розвитку

особистості дитини дошкільного віку підкреслюють перспективність використання генетико-модельючої теорії розвитку особистості [5] з пошуком відповіді на питання про чинники та механізми розвитку, саморуху та саморозвитку дитини. Вивчення феномену антиципації у взаємозв'язку із провідною діяльністю періоду дитинства – спілкуванням з оточенням, дозволяє підкреслити, що саме завдяки здатності людини передбачати, прогнозувати та проектувати свою діяльність людина стає суб'єктом власного життя, що у вищих своїх формах набуває рівня життєтворчості. Саме в аспекті впливу антиципації в соціальній взаємодії дитини з оточенням в різних ситуаціях невизначеності змісту ми шукаємо підтвердження впливу творчих аспектів комунікативно-мовленнєвого [6, 7] розвитку старшого дошкільника на зростання свідомої саморегуляції мовної поведінки. В такий спосіб подальше експериментальне підтвердження вказаних зв'язків може слугувати розвитку наукових напрямків спеціально-психологічних теорій антиципації (комунікативної, педагогічної тощо) в дослідженнях з вікової, педагогічної, дитячої психології. Аналіз теоретичних та експериментальних матеріалів означеної проблеми проведено у межах наукової дослідної роботи лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України «Психолого-педагогічні чинники прийняття дитиною старшого дошкільного віку соціально значущих цінностей» (державний реєстраційний №0115U002685).

У сучасній вітчизняній психологічній науці трактування поняття особистості як форми існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ є достатньо ustalеним (Г.О. Балл, В.В. Клименко, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, М.В. Папуча, І.Д. Савчин, М.Л. Смільсон, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева) [1, 4, 5].

Мета статті – представити феномен антиципації як системоутворювальний чинник особистісного зростання в оцінюванні успішності взаємодії дитини з оточенням. Довести взаємозв'язок інтегративного поняття антиципація з комунікативно-мовленнєвим розвитком дитини дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Вивчення проблеми особистісного розвитку людини на різних етапах онтогенезу потребує використання адекватного широті поняття методу. Експериментально-генетичний і генетико-модельючий метод [5] базуються на ідеї інструментального методу Виготського-Костюка. Метод базується на вичлененні рухливої генетичної одиниці, яка і реалізує механізми розвитку

особистості в онтогенезі, моделювання, проектування особистості відповідно її здатностям і спрямованості. В такий спосіб проведене дослідження психологічних закономірностей особистісного розвитку дитини дошкільного віку спрямовує технологію використання експериментально-генетичного і генетико-моделюючого методу в максимально природних умовах існування особистості та у створенні актуального простору реалізації самою особистістю численних можливостей моделювання власного розвитку та існування. Саме такий спосіб реалізує принцип єдності генетичної і експериментальної ліній розвитку, який виступає наріжним в організації дослідження, що присвячено проблемі особистісного зростання дитини та пошуком відповіді на питання про чинники та механізми розвитку, саморуку та саморозвитку дитини. У вивченні проблеми особистісного розвитку дитини старшого дошкільного віку ми не ставимо перед собою завдання створити нову, власну теорію психологічних закономірностей особистісного розвитку. Ідея полягає в іншому – спробувати зрозуміти психологію особистості через логіку розгортання та прояву саме творчих проявів взаємодії дитини з оточенням, якими так блискуче виступають форми передбачення майбутнього результату взаємодії, їх очікування. Антиципація в найбільш загальному сенсі в психології характеризується як здатність передбачити результат, а потім здійснювати дії, орієнтуючись на своє уявлення.

Життя особистості протікає між минулим і майбутнім, а майбутнє завжди настає після моменту «зараз». І антиципація - це проєкт майбутнього. В рівній мірі це проєктування майбутнього образу результату взаємодії, в подальшому - проєктування самого себе. Здатність людини регулювати свої дії, спираючись на передбачення результату, призводить до мети. В такий спосіб феномен антиципації можна розглядати як інструмент яким володіє особистість, коли включає власну активність. Інструмент, завдяки якому людина отримує мотив. Саме тому науковим питанням проведеного дослідження виступає аналіз психологічних закономірностей особистісного розвитку дитини 5-7 років у контексті володіння творчими формами передбачення (психічного відображення майбутнього, прогнозування) результату взаємодії з дорослими та однолітками. Питання регуляції, саморегуляції мовленнєвої поведінки старшого дошкільника в умовах зміни соціальної ситуації розвитку (дошкільно-початкова освіта), розширення досвіду соціальної взаємодії з дітьми, які перебувають в освітніх закладах у зв'язку із поширенням мережі інклюзивної освіти, збільшення полікультурного оточення дитини надає поставленим питанням підвищення як теоретичної так і практичної значущості.

Центральним у нашому підході є генетичний аспект розвитку і функціонування особистості, адже існує сутнісний взаємозв'язок між генозою

становлення особистості і практичною реалізацією тих станів, що в них може перебувати особистість в наступних періодах свого життєвого шляху. Як доведено сучасною психологічною наукою експериментально-генетичний метод спрямований на: - формування психічних новоутворень, що раніше були відсутні у досвіді індивіда; - реалізацію необхідності конструювання експериментальної моделі генезису і розвитку психіки; - дотримання закономірностей руху цього процесу. Подібні експериментальні моделі психічних здібностей створюються в дослідницьких (теоретичних та експериментальних) пізнавальних цілях, але вони є прототипом реально функціонуючих процесів. Іншими словами, мета полягає у пошуках закономірностей генезису від вихідного змісту недиференційованої чутливості людини до механізмів творчості. Саме пошук творчих аспектів, що актуалізують чи руйнують активність дитини в знайомих або невизначених ситуаціях взаємодії з іншою людиною, виступає предметом наукового пошуку проблеми особистісного розвитку дитини та пошуку психологічних механізмів особистості які виявляють життєтворче начало активності дитини у взаємодії із соціальним оточенням. Таким системоутворюючим чинником в аналізі успішності взаємодії дитини з оточенням може слугувати феномен антиципації, універсальну та значущу роль якого в природі психічного констатують вчені (П.К. Анохін, О.Г.Асмолов, М.О. Бернштейн, О.М. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, Є.М. Сурков, С.Л. Рубінштейн, О.О. Ухтомський та ін.).

Сучасною тенденцією психологічної науки є трактування антиципації як універсального компоненту будь-якої активності, вивчення якого необхідне для розв'язання проблем загальнопсихологічного порядку. Антиципація образу майбутнього образу результату у своїх різноманітних формах має універсальне значення для будь-яких різновидів людської діяльності. З часів Епікура давньогрецьке слово «антиципація» означало «схвачувати наперед» і це звертає увагу сучасних дослідників на цікавий аспект, важливий для аналізу природи цього явища в дитинстві. Мається на увазі використання поняття «антиципація» («схвачувати наперед») як додосвідні, наперед наявні в душі людини уявлення про речі та явища, природжене попереднє знання про них (передзнання). Оскільки антиципація є формою випереджального відображення дійсності, загальною та найголовнішою якістю психіки, яка виявляється у всіх видах діяльності, вона визначена науковцями як провідний критерій психічної активності людини, що дозволяє розглядати антиципацію системоутворювальним чинником аналізу активності особистості.

У процесі історичного розвитку психології відбувалося поступове підвищення концептуального статусу поняття «антиципації» і набуття ним системотворчих функцій. Первинна тенденція розвитку поняття антиципації

полягає в розширенні його обсягу і змісту. Наприклад, у руслі психології свідомості до поняття антиципації включали тільки усвідомлювані її форми. Пізніше почали розглядати і неусвідомлювані форми передбачення. Довгий час когнітивні аспекти антиципації (що вивчалися в рамках психології свідомості, когнітивної психології) та її регулятивні ефекти розглядалися окремо, поза її єдністю і зв'язком одне з одним. Далі, з погляду розширення її обсягу, поняття антиципації розглядалось не тільки в проявах мислення і уяви, але й включено до контексту інших психічних процесів (сприйняття, сенсомоторні реакції). Феномен антиципації пронизує всю проблематику психологічної науки, набуваючи різних форм під час вивчення психічних процесів, психічних станів і психічних якостей людини. Важливим кроком у розвитку цього поняття стало те, що його застосування було розширено за межі свідомості і адаптоване щодо аналізу поведінкових актів, що надає максимального термінологічного статусу поняттю «антиципація» серед понятійно-категоріального апарату сучасної психології [2].

Загальнопсихологічного статусу поняттю «антиципація» пропонує надати О. О. Сергієнко. На думку цієї авторки, вже сам процес психічного розвитку є антиципуючим, бо кожна його стадія не тільки спирається на попередні, є їх продовженням, але й містить у собі зародки та передумови наступних. Оскільки антиципація має загальне значення для регуляції будь-яких різновидів людської активності, то вона має цілий ряд закономірностей, інваріантних відносно конкретного змісту активності суб'єкта [8]. Включаючись в конкретний різновид людської активності, антиципація, поряд з загальнопсихологічними закономірностями, набуває і багато специфічних особливостей. Причому через надзвичайне розмаїття і суттєві несхожості і окремих видів людської активності питома вага цих специфічних закономірностей у функціонуванні антиципації може бути настільки великою, що є підстави виділяти їх як предмет спеціального дослідження. Тому не випадково, що подальший розвиток досліджень проблеми антиципації йде, з одного боку, в напрямі формування загальнопсихологічної теорії антиципації (Б. Ф. Ломов, Є. М. Сурков), а з іншого – в напрямі спеціально-психологічних теорій антиципації (комунікативної, педагогічної, ділової тощо). Саме в аспекті важливого важелю антиципації в комунікативній поведінці дитини дошкільного віку, пошуку відповіді на питання внеску антиципації в підвищення свідомої регуляції мовленнєвої поведінки ми шукаємо експериментального підтвердження зростанню особистісної активності та всіх її ознак (саморозвитку, саморегуляції, відкритості, цілісності). Наукові питання впливу антиципації в соціальній взаємодії дитини з оточенням в різних ситуаціях невизначеності та знайомого змісту потребують подальшого підтвердження

дієвості творчих аспектів комунікативно-мовленнєвого розвитку старшого дошкільника на зростання свідомої саморегуляції мовної поведінки.

Дієвість змістовних ознак особистості (цілісність, унікальність, активність, вираженість, відкритість, саморозвиток, саморегуляція) [5] підтверджується через прояв активності та функціонування особистості в різних аспектах життєдіяльності. Головним серед специфічно дитячих видів діяльності дитини дошкільного віку (комунікативній, ігровій, образотворчій, пізнавальній) виступає комунікативна діяльність. Синонімічний ряд цього поняття: спілкування, мовна комунікація, мовленнєва поведінка, комунікативна поведінка, вказує на різні аспекти наукового аналізу психологічного феномену. Такими виступають загальнопсихологічні характеристики та закономірності комунікативної діяльності (Г.М.Андреева, О.О.Бодальов, С.Д.Максименко, Н.В.Чепелева, Т.М.Титаренко, В.О.Татенко); опис структурних ознак спілкування як діяльності (Б.Ф.Ломов, О.М.Леонт'єв, А.В.Петровський, С.Л.Рубінштейн); онтогенетичний вимір та характеристика вікових особливостей становлення форм та засобів спілкування дитини (О.В.Запорожець, В.К.Котирло, С.Є.Кулачківська, О.О.Кононко, С.О.Ладивір, М.І.Лісіна, Т.О.Піроженко, О.В.Проскура, С.П.Тищенко). Кожний із загальнонаукового, соціально-психологічного та педагогічного аспектів вносить безперечно важливий внесок у розуміння природи та важливості комунікативної діяльності на формування особистості. Тому актуально значущими напрямками соціально-психологічних досліджень вітчизняної наукової школи виступають проблеми самоактуалізації, саморозвитку, самопрезентації, проявів потенціалу особистісного розвитку людини (Г.О.Балл, Л.З.Захарова, О.М.Кокун, С.Д.Максименко, М.Л.Смільсон, Н.В.Чепелева). Головним теоретично та експериментальним висновком виступає ствердження про те, що особистісний розвиток людини здійснюється в умовах взаємодії з іншою людиною. Генезис, існування, оформлення, саморозвиток особистості забезпечуються єдністю біологічного і соціального, як те, що моделює і реалізує рух особистості. У своєму розгортанні феномен особистості є вихідною всезагальною одиницею – носієм особистісної природи психіки людини. Зустрічаючись із соціальними і біологічними факторами оточення людини, сама особистість задає змістовні точки – одиниці тезаурусу особистості. Вони, ці одиниці, є і вузликami структури, і водночас – лініями розвитку особистості.

Такою предметною лінією розвитку особистісного потенціалу виступає в нашому дослідженні комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини 5-7 років [3], перед якою соціум ставить нові численні завдання прояву особистісної активності враховуючи актуально значущі для неї зміни соціальної ситуації розвитку (дошкільна – початкова освіта; розширення ситуацій спілкування з

дітьми, що мають специфічні освітні потреби в інклюзивних групах дошкільного закладу чи початкової школи; збільшення міграційних процесів у суспільстві та розширення досвіду взаємодії з ровесниками різних національностей; зміни провідних видів життєдіяльності з ігрового к.учбовому).

Суттєве значення для пошуку системоутворюючих взаємозв'язків між проявом різних форм антиципації як проявом здібності передбачати результат взаємодії та рівнем комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини мали теоретико-емпіричні узагальнення про зміст та динаміку вікових новоутворень комунікативно-мовленнєвих здібностей [6, 7]. Автором концептуально підтвердженого напрямку дитячої психології – психології комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку доведено, що прояв здібності дитини до комунікації потрібно аналізувати в єдності форм та інструментів (засобів) спілкування. Ключовим в цьому аналізі виступає виявлений взаємозв'язок різних новоутворень психіки, які проявляються на конативному (поведінковому), когнітивно-лінгвистичному, особистісному рівнях. Експериментально підтверджений висновок про те, що рівень особистісних досягнень старшого дошкільника є характеристикою творчих проявів спілкування вказує на те, що будь-які творчі ознаки мовленнєвої поведінки дитини, зокрема включеність уяви у процес взаємодії з оточуючими, збільшують можливість дитини передбачати, прогнозувати, уявляти, очікувати можливий результат та перебіг процесу спілкування. В такий спосіб аналіз здатності дитини до проектування комунікативної діяльності, здатність до проектування майбутнього, передбачення подій у спілкуванні базується на створенні та очікуванні образу майбутнього результату та розвиненої уяви, що творить майбутнє (антиципуюча уява).

Здатність людини регулювати свої дії, спираючись на передбачення результату, призводить до мети. Антиципація в найбільш загальному сенсі в психології характеризується як здатність передбачити результат, а потім здійснювати дії, орієнтуючись на своє уявлення. Характеристика антиципації включає наступні функції: регулятивна функція полягає в тому, що кількість можливих дій суб'єкта обмежена передбаченням подій, очікуванням образу майбутнього; когнітивна функція відповідає за прогноз в пізнавальних процесах, будує гіпотези, вибудовує шлях до невідомого; комунікативна функція передбачає дії інших людей у спілкуванні. Процес антиципації безпосередньо впливає на прийняття рішень, так як вибір тієї чи іншої альтернативи здійснюється через прогноз, до чого вибори приведуть. Мета полягає в прогнозі, і якщо на меті домогтися не виходить, то відбувається адаптація шляху - відбувається корекція дій, стратегій, напрямків. Участь антиципації (передбачення, створення ймовірного образу результату) в розгортанні

комунікативної діяльності детермінує її процес. Це означає, що зазначене явище можна розглядати як в процесуальному аспекті, а також як кінцевий результат цього процесу (розвинена в різних формах антиципація). Постійна участь антиципації у взаємодії дитини з дорослими та іншими дітьми, функціонування феномену антиципації як прояв регулятивної, когнітивної, комунікативної, системотворчої функцій в комунікативній діяльності дозволяє побачити як феномен антиципації породжує мотиви комунікації, як антиципація стає мотивом взаємодії. Завдяки статусу та важливості комунікативної діяльності (взаємодії з оточенням) в житті дитини це означає також, що феномен антиципація набуває системотворчих функцій в особистісному розвитку дитини.

Теоретичний та експериментальний пошук психологічних закономірностей особистісного зростання дитини п'яти-семи років у взаємодії з оточенням крізь призму антиципації дозволяє виявити специфіку та змістовне наповнення ціннісних орієнтирів, що впливають на ефективність смислової регуляції мовленнєвої поведінки дитини в знайомих та невизначених комунікативних ситуаціях, визначення ролі смислових конструктів та ціннісних орієнтацій, що регулюють активність старшого дошкільника у системі взаємодії «людина-людина» у процесі прийняття значущих рішень про подальшу мовленнєву поведінку та визначення психологічних умов підвищення смислової регуляції мовленнєвої поведінки дитини 5-7 років у колі родинного виховання та освітніх закладах. Вказані аспекти пошукових напрямків висвітлюють наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, оскільки характеризують підвищену соціальну вагу отриманих результатів для інституціональних змін ситуації розвитку дитини старшого дошкільного віку.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Феномен антиципації дозволяє підкреслити, що саме завдяки здатності людини передбачати, прогнозувати та проектувати свою діяльність людина й стає суб'єктом власного життя, що у вищих своїх формах набуває рівня життєтворчості. Саме в аспекті впливу антиципації в соціальній взаємодії дитини з оточенням в різних ситуаціях невизначеності та знайомого змісту підтверджується значущість творчих досягнень комунікативно-мовленнєвого розвитку старшого дошкільника на зростання свідомої саморегуляції мовної поведінки. В такий спосіб експериментальне підтвердження вказаних зв'язків може слугувати розвитку наукових напрямків спеціально-психологічних теорій антиципації (комунікативної, педагогічної тощо) в дослідженнях зі спеціальності вікової, педагогічної, дитячої психології, що стане предметом наших наступних наукових пошуків.

Література

1. Балл Г. О. Інтегративно-особистісний підхід в психології: впорядкування основних понять. *Психологія і суспільство*. 2009. № 4 (38). С. 25–53.
2. Батраченко І. Г. Психологія антиципації. Д.: Вид-во ДНУ ім. О. Гончара, 2009. 264 с.
3. Михальська С.А. Особливості впливу комунікативно-мовленнєвого розвитку на формування особистості дошкільника. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України* / [за ред. С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. Вип. 12. С. 696–705.
4. Мусатов С.О. Особистість: комунікативно-психологічна концепція. *Методологічні проблеми персонології: монографія*. Київ. Борислав: Трек-ЛТД, 2015. 170 с.
5. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С.Д.Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 430 с.
6. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини: монографія, Київ: Нора-Принт, 2002. 311с.
7. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандривець, 2010. 152 с.
8. Сергиєнко Е. А. Антиципация в раннем онтогенезе человека. М.: Наука, 1992. 138 с.

Транлітерація

1. Ball H. O. (2009). *Integratyvno-osobystisnyi pidkhid v psykholohii: vporядkuvannya osnovnykh poniat [Integrative-personality approach in psychology: streamlining of basic concepts]*. *Psykhologhiya i suspilstvo – Psychology and Society*. № 4 (38). S. 25–53. [in Ukrainian].
2. Batrachenko I. H. (2009). *Psykhologhiia antytsypatsii [Psychology of anticipation]*. D.: Vyd-vo DNU im. O. Honchara, 264 s. [in Ukrainian].
3. Mykhalska S.A. (2011). *Osoblyvosti vplyvu komunikatyvno-movlennievoho rozvytku na formuvannya osobystosti doshkilnyka [Features of the influence of communicative-speech development on the formation of the personality of the preschool child]*. S.D.Maksymenko, L.A.Onufriyeva (Ed.). *Problemy suchasnoyi psykholohii Problems of modern psychology: collection of scientific works of the Kamianets-Podilsky Ivan Ogienko National University, H. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine*. (issue 12), (pp. 123–135). Kamyanets-Podilsky: Axioma [in Ukrainian].

4. Musatov S.O. (2015). *Osobystist: komunikatyvno-psykholohichna kontsepsiia. Metodolohichni problemy personolohii: monohrafiia [Personality: communicative-psychological concept. Methodological problems of personology: monograph]*. Kyiv. Boryslav: Trek-LTD, 170 s. [in Ukrainian].

5. *Osobystist u rozvytku: psykholohichna teoriia i praktyka: monohrafiia* (2015) / za red. S.D.Maksymenka, V. L. Zlyvkova, S. B. Kuzikovoii [Personality in development: psychological theory and practice: monograph]. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka, 430 s. [in Ukrainian].

6. Pirozhenko T.O. (2002). *Komunikatyvno-movlennievyyi rozvytok dytyny: monohrafiia [Communication and speech development of the child: a monograph]*. Kyiv: Nora-Prynt, 311s. [in Ukrainian].

7. Pirozhenko T.O. (2010). *Komunikatyvno-movlennievyyi rozvytok doshkilnyka [Communication and speech development of preschoolers]*. Ternopil: Mandryvets, 152 s. [in Ukrainian].

8. Serhyenko E. A. (1992). *Antytsypatsiia v rannem ontogeneze cheloveka [Antisipity in the early ontogeny of a person]*. M.: Nauka, 138 s. [in Russian].

Mykhalska S.

Anticipation as a universal phenomenon of child's psychological activity of communicating with the environment

The article presents a theoretical analysis of the interconnections of the integrative concept of "anticipation" with speech communication development of a child in preschool age. Anticipation is considered as the basis for assessing the child's progress in communicative activities with the environment. The phenomenon of anticipation makes it possible to emphasize that it is precisely because of the ability of a person to prognostication, predict and project a person's activity and becomes the subject of his own life, which in his higher forms acquires the level of life-creation. The theoretical and experimental search of the psychological regularities of a person's individual growth of a child of five or seven years in interaction with the environment through the prism of anticipation can reveal the specificity and meaningful filling of value landmarks. Requirements for personal activity in the conditions of changing social situation of development in the transition from preschool to primary education, the emergence of new situations of communication with children who have specific educational needs in inclusive groups, the increase in multicultural relations of the child with the environment require more active consideration of creative manifestations of child interaction with the environment, which forms the foresight of the future result of interaction. Due to the status and importance of communicating the child with the environment, the phenomenon of

anticipation acquires system-creative functions in the child's identity development, acts as a system of the formative factor of personal growth.

Key words: *anticipation, prediction, prognostication, the identity of the child of preschool age, communication.*

Михальська Світлана Анатоліївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

УДК 811.161.2:378

Мороз Л.В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ ПСИХОЛОГА

Стаття присвячена аналізу теоретико-методологічних аспектів розвитку мовленнєвої культури психолога, зокрема питанням мовленнєвої компетентності як складника професійної компетентності практичного психолога. Акцентовується увага на важливості розвитку в майбутніх психологів мовленнєвої культури, удосконаленні засобів мовлення, дотриманні норм сучасної української літературної мови у процесі професійної підготовки.

На основі вивчення та систематизації наукової літератури розроблено програму розвитку мовленнєвої культури психолога, що складається з модулів: «Теоретико-методологічні основи мовленнєвої культури психолога», «Особливості мовленнєвої культури практичного психолога у спілкуванні з клієнтом», «Практичні аспекти ефективної та неефективної комунікації у психологічній практиці», «Розвиток техніки мовлення».

Ключові слова: *мова, мовлення, комунікативна компетентність, мовна компетентність, професійна компетентність, культура мовленнєвого спілкування, мовленнєва культура психолога, розвиток мовленнєвої культури, професійне мовлення психолога.*

Постановка проблеми. Нестабільна політична, соціальна, економічна ситуація в країні призводять до загострення проблем орієнтування особистості в соціальному просторі, невпевненості в своєму майбутньому. У зв'язку з цим поширюється інтерес до науки психології та бажання фахівців різних сфер виробництва оволодіти психологічними знаннями через отримання післядипломної освіти. Соціальний запит ставить високі вимоги до професійної підготовки психолога та визначає культуру мовленнєвого спілкування